

JEAN-CHRISTOPHE

De romancyclus *Jean-Christophe* verscheen in Frankrijk
tussen 1904 en 1912 in tien delen.

De Nederlandse vertaling wordt in drie delen uitgegeven.

Het tweede deel, *In Parijs*, bestaat uit drie boeken:

De kermis op het plein, *Antoinette* en *Binnenshuis*.

Romain Rolland

Jean-Christophe

ROMAN

DEEL II IN PARIJS

Vertaald door Tatjana Daan

MEULENHOF

De vertaler ontving voor deze vertaling een werkbeurs van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

ISBN 978-90-290-9793-2

ISBN 978-94-023-2092-3 (e-book)

NUR 302

Oorspronkelijke titel: *Jean-Christophe: La Foire sur la Place, Antoinette, Dans la Maison*

Omslagontwerp: Pinta Grafische Producties

Omslagbeeld: Camille Pissarro, Boulevard Montmartre, printemps

Vormgeving binnenwerk: Adriaan de Jonge

© 1931, 2007 Éditions Albin Michel

© 2023 Nederlandse vertaling Tatjana Daan en Meulenhoff Boekeryj bv,
Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Voorwoord Thomas Huttinga 7

Dialogo tussen de auteur en zijn schim 13

De kermis op het plein 19

Antoinette 205

Binnenshuis 305

Voorwoord

door Thomas Huttinga

Lichte tinten op een donker decor: de ontwikkeling van Jean-Christophe in Parijs en de hoop op een nieuw Europa.

'[...] dit vurige idee van het vaderland heeft niets vijandigs tegenover andere volken. De grootheid van Frankrijk voor Olivier is dat het de meest menselijke natie is. Alles begrijpen, liefhebben en bouwen aan het nieuwe Europa. Door zelf een voorbeeld te zijn van dit nieuwe Europa.' – Romain Rolland in 1906

Parijs was dé plaats waar de nieuwe twintigste eeuw begon in Europa. De verschillende vlaggen op de Parijse wereldtentoonstelling van 1900 tekenden het palet van de stad met de meest veelzijdige kleuren, door de nieuwe elektrische uitvindingen baadde het terrein in een zee van licht. De vele bezoekers keken hun ogen uit naar de fonkelnieuwe gebouwen en de veertig landen die meededen hadden alles uit de kast gehaald om de geest van de vooruitgang te laten zien. Er was een nieuwe metrolijn, draadloze telegrafie, de eerste auto's kwamen voorbij en er denderde een Duitse stoomlocomotief langs die 120 kilometer per uur ging. Je kon naar binnen in een Danspaleis, het Grand Palais stond vol met Franse beeldende kunst en ook de andere musea pulde uit van nieuwe tentoonstellingen van Gauguin, Van Gogh en Cézanne. Frankrijk wilde zich presenteren als een plek van grandeur om zo zijn centrale plaats binnen de Europese beschaving te laten zien. Bij het sluiten van de wereldtentoonstelling bleken ongeveer vijftig miljoen mensen de tentoonstelling bezocht te hebben.

Toch borrelden onder de oppervlakte de voortekenen van een donkere toekomst op het Europese continent. Naast de toespraken over internationaal broederschap staan de jaren erop ook in het teken van toenemend nationalisme, militarisme en ook antisemitisme.

Frankrijk is op dat moment al jaren in de ban van de Dreyfus-affaire, een splijtzwam binnen de maatschappij. Vele families en vriendengroepen worden door de discussie hierover verscheurd. De Dreyfus-affaire gaat om de veroordeling van Alfred Dreyfus, de Joods-Franse officier die ervan wordt verdacht inlichtingen te hebben gelekt naar de Duitsers en in 1894 wordt gearresteerd. Het bewijsmateriaal blijkt vervalst te zijn, maar Dreyfus wordt niet vrijgesproken. Na zijn arrestatie wordt hij veroordeeld tot levenslange deportatie naar Duivelseiland, een eiland ver weg voor de kust van Frans-Guyana. Na publiek protest wordt de zaak heropend – de Franse schrijver Émile Zola publiceert in 1898 zijn vlammende *J'accuse* als protest – en in 1906 kon Dreyfus terugkeren naar Franse bodem.

De Dreyfus-affaire kan niet los worden gezien van het antisemitisme dat aan het begin van de twintigste eeuw welig tiert in Frankrijk. Toen Dreyfus gedegradeerd werd scandeerde een uitzinnige menigte *'A mort! A mort les juifs'*, opgestoot door de anti-Dreyfus-pers die een groot complot zag van Joden, socialisten en buitenlanders om Frankrijk te vernietigen. De Joodse officier bleek een makkelijke zondebok te zijn voor de Franse maatschappij. De vele boeken die waren verschenen in Europa over de zogenaamde dreiging van het Jodendom en de ondergang van de natie, waren ondertussen gemeengoed geworden. De atmosfeer van antisemitisme was niet alleen in Parijs te vinden, in Wenen leefde het ook: in 1897 was de antisemiet Karl Lueger er burgermeester geworden, en dat zal hij blijven tot zijn dood in 1910.

Het broeit dus in Europa. Het continent bestaat aan het begin van de twintigste eeuw uit verschillende natiestaten in opbouw, met daartussen en daarin een voortgaande strijd om de vraag wie er wel of niet tot dit nieuwe nationale volk behoort. De maatschappelijke discussie gaat steeds meer over de eigen volksaard, de angst voor buitenlanders en het opschuiven van de grenzen ten koste van andere landen en continenten. De patriotistische en militaristische koorts bereikt steeds meer landen en mensen; in 1904 breekt de Russisch-Ja-

panse oorlog uit en in 1908 neemt Oostenrijk-Hongarije het besluit om Bosnië-Herzegovina te annexeren. Europa valt uiteen in verschillende machtsblokken, met Frankrijk in het ene en Duitsland in het andere blok. De Fransen zijn de zware nederlaag bij de Frans-Duitse oorlog van 1870-1871 nog niet vergeten.

In deze tijdgeest begint de Franse schrijver Romain Rolland (1866-1944) op 20 maart 1903 aan de eerste pagina's van zijn romancyclus over Jean-Christophe Krafft. Ongeveer tien jaar later zet hij de laatste letter van deze Bildungsroman op papier. Diezelfde dag waarop hij begint met schrijven maakt Rolland aantekeningen over 'Parijs door de ogen van Christophe' en beschrijft hij de aankomst van de hoofdpersonages in de Franse hoofdstad, het begin van het deel *La Foire sur la place* (Kermis op het plein). Het is het openingshoofdstuk van het tweede deel over Jean-Christophe in Parijs, waarvan de drie losse delen in het jaar 1908 verschijnen.

Na de vlucht uit zijn Duitse geboortedorp komt Jean-Christophe aan in de Franse hoofdstad, waar hij hoopt zijn muzikale dromen als componist waar te kunnen maken. Na zijn ontmoeting met Olivier Jeannin, een verfijnde Franse dichter, bloeit een diepe vriendschap op waarvan ze beiden hopen dat deze een voorbeeld zal zijn voor de twee landen die elkaar steeds meer in de haren dreigen te vliegen. 'Dit zullen het ware Frankrijk en Duitsland zijn', zo schrijft Rolland in 1906, 'die zich beide bewust zullen worden van elkaars ziel – hun ziel verbonden door broederschap.' Olivier slaat de weg in naar een nieuw, menselijker Europa.

Vanaf zijn aankomst in Parijs heeft Jean-Christophe een haat-liefdeverhouding met de lichtstad. Rolland maakt van de gelegenheid gebruik om het kleingeestige, in zichzelf gekeerde Parijse gezelschapsleven te bekritisieren. Zo laat hij Jean-Christophe, de Duitser in Parijs, bijvoorbeeld verongelijkt verzuchten: 'Hoeveel mensen waren er niet die niets hadden gelezen en niets wilden lezen buiten wat onder Lodewijk XIV in Frankrijk was geschreven!' Het is een aanklacht tegen de geringe interesse in de cultuur en mentaliteit van andere, omliggende landen, maar ook tegen het maatschappelijk klimaat in Frankrijk waar het fanatisme, de schreeuwers, de overhand beginnen te krijgen. Frankrijk is een natie geworden die wordt geteisterd door fanatisme, mede door de discussie over de Dreyfus-affaire.

De tijdgeest van het Europa in de beginjaren van de twintigste eeuw sijpelt door het tweede deel van Rollands romancyclus heen. Patriotisme, kunst en cultuur, tolerantie, geloof – het zijn thema's die allemaal op verschillende manieren aan bod komen. Ze worden weerspiegeld in de verschillende personages die in het boek verschijnen: van antisemieten tot Joodse Parijzenaren die Jean-Christophe helpen, van xenofobe nationalist en militairen die oorlog en imperialisme verheerlijken tot figuren die oorlog en racisme juist verafschuwen. Het is een weerspiegeling van de krachten die Frankrijk, en ook andere Europese landen, in een houdgreep houden en later zullen verscheuren in de opmaat naar het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914.

Anno 2023 zullen de wenkbrauwen daarom fronsen bij de antisemitische uitspraken die meerdere malen voorbijkomen. Zo laat Rolland juist die 'voorbeeldige' vriend van Jean-Christophe, Olivier, de volgende (ook nog eens zeer vrouwonvriendelijke) uitspraak doen: 'Joden zijn als vrouwen: uitstekend, zolang je ze in toom houdt.' Ook Jean-Christophe zelf schippert gedurende het verhaal tussen regelrechte aanvallen op Joodse medeburgers en waarderende woorden aan hun adres.

Dit is typerend voor de Bildung van Jean-Christophe. Rolland zal hier later over schrijven dat, om de personages van het boek goed te begrijpen, je ze niet op een bepaald moment moet bekijken, maar de gehele ontwikkeling moet volgen. 'Pas in de loop van het leven openbaren zich de opeenvolgende vormen, de schijnbare tegenstellingen, en de interne wetten die deze uitleggen en gladstrijken.' In zijn biografie over de Duitse componist Ludwig van Beethoven, gepubliceerd in 1903, stelt Rolland dat eenieder van ons verschillende vormen van zijn eigen ik in zich draagt. Dus ook donkere vormen.

Hierbij moet worden opgemerkt dat ook Rollands eigen positie ten aanzien van Joden ambivalent is. Net zoals Jean-Christophe wisselt hij in de loop van zijn leven sympathie af met afkeurende opmerkingen. Binnen de discussie over de Dreyfus-affaire houdt Rolland zich bijvoorbeeld eerst afzijdig, hij hekelt het fanatisme en de haat in de discussie, maar hij verwijt Joden ook ook hypocrisie aangezien ze er binnen deze maatschappelijke discussie nu ineens een groot probleem van maken. Hij besluit net als anderen, zo schrijft zijn biograaf

Bernard Duchatelet, weg te kijken van het antisemitische karakter van de Dreyfus-affaire. Later verdedigt Rolland de Franse eenheid en discipline, waarmee hij zich lijkt aan te sluiten bij de argumenten van de tegenstanders van Dreyfus, om na Zola's protest toch maar het kamp van de voorstanders te betrekken. Elders, in zijn notities voor zijn biografie over Beethoven, verwijt hij Joden aan de andere kant weer hypocrisie en ook corruptie.

In zijn dagboek laat Rolland niet na het Joodse karakter van iemands gedrag te benadrukken, zoals bijvoorbeeld van de Oostenrijkse schrijver Stefan Zweig (1881-1942). Op 23 april 1914 schrijft Rolland in zijn dagboek dat hij Zweig, met wie hij bevriend was en correspondeerde, 'vermoeiend en ontzettend Joods vond'. Voor de Franse schrijver en Zweig-biograaf Serge Niémetz is dit is dit ontegenzeggelijk een voorbeeld van het naïeve antisemitisme dat rondwaart in Europa en waaraan ook Rolland ten prooi viel.

Gedurende het schrijven van het tweede deel van *Jean-Christophe* lijkt Rolland te beseffen dat het Jodendom een gevoelig onderwerp is. 'Pas op, begin niet over de Joden,' zo stelt de auteur in de openingsdialog van dit boek tussen de auteur en zijn 'schim', Jean-Christophe. 'Waarom zou ik niet alle goede en slechte dingen over ze zeggen die ik denk?' zo antwoordt Jean-Christophe. Waarop de auteur antwoordt: 'Je zegt vooral slechte dingen over ze.' En dat, zal de lezer constateren, komt inderdaad vaak voor.

Aan de andere kant was Rollands eerste vrouw Joods – en fervent Dreyfus-verdediger – en hij had veel Joodse vrienden om zich heen verzameld. Rolland benadrukt het belang van aanpassing, emancipatie en een grote mate van assimilatie. Het is een thema dat ook in dit deel van *Jean-Christophe* wordt besproken. In de loop der jaren gaat Rolland steeds duidelijker strijden tegen elke vorm van haat, of die nu de vorm aanneemt van racisme of van antisemitisme. In 1933 schrijft hij in een artikel, gericht tegen een aanhanger van Adolf Hitler, dat elke vorm van racisme een misdaad is. De rassenleer is waanzin, zo benadrukt de schrijver, beschavingen bouwen juist voort op andere beschavingen, op de beschavingen van alle mensen. Het hitlerisme, zo schrijft Rolland, 'dat onder het voorwendsel van het verdedigen van de natie de Joodse elementen verdrijft en vervolgt, vernietigt een van de intellectuele en materiële rijkdommen van het land'. De visie

van Rolland is op dat moment duidelijker en minder ongrijpbaar dan de jaren ervoor.

Zijn vriend Zweig lijkt het verbindende in Rollands denken te benadrukken. In zijn autobiografie *Die Welt von Gestern*, gepubliceerd in 1944, schrijft de Oostenrijker dat Rollands werk 'niet in dienst stond van een enkel Europees land, maar van alle landen en hun verbroedering, en van een bezielend geloof in de samenbindende taak van de kunst'. Hij noemt *Jean-Christophe* de eerste, bewust Europese roman. Het is die boodschap van Europese verbroedering die Rolland voor ogen heeft en die dit deel binnen de romancyclus zo bijzonder maakt, met name omdat het geschreven is in een tijd waarin het nationalisme en de gedachte van eigen land eerst aan kracht wint.

Tegen het donkere decor van het begin van Europa's twintigste eeuw schildert Rolland met de lichte tinten van menselijkheid, wederzijds begrip en broederschap de mogelijkheid van een ander, humaner Europa. Hij wil bruggen bouwen tussen de volkeren, met de vriendschap tussen Jean-Christophe en Olivier als symbool van een Europese verbroedering tussen de 'vijandige broeders' Frankrijk en Duitsland. Het is vooral deze gedachte, en zijn pacifisme tijdens de Eerste Wereldoorlog, die in 1915 met de Nobelprijs voor de literatuur werd bekroond. En die gedachte is 115 jaar na de eerste publicatie van *Jean-Christophe*, in een tijd waarin in Europa dezelfde demonen zijn teruggekeerd, nog even belangrijk.

Thomas Huttinga

Gebruikte bronnen

In Europa, reizen door de twintigste eeuw, Geert Mak, Olympus, 2013.

De duizelingwekkende jaren: Europa 1900-1914, Philipp Blom, De Bezige Bij, 2010.

De wereld van gisteren: herinneringen van een Europeaan, Stefan Zweig, vertaling Willem van Toorn, De Arbeiderspers 2016.

Romain Rolland, Stefan Zweig, Belfond, 2014.

Romain Rolland, tel qu'en lui-même, Bernard Duchatelet, Albin Michel, 2002.

Citaat van Romain Rolland uit 1933: 'Die Ideologisierung eines Begriffs. Romain Rollands Abkehr vom Pazifismus', Clemens Klünemann, Frieden! (avm-verlag.de)

Dialogoog tussen de auteur en zijn schim

Ik

Waar ben je nou eigenlijk mee bezig, Christophe? Wil je soms dat ik het met de hele wereld aan de stok krijg?

Christophe

Je hoeft echt niet zo verbaasd te doen! Je wist vanaf het allereerste begin waar ik je heen voerde.

Ik

Je levert op te veel dingen kritiek. Je irriteert je vijanden en brengt je vrienden in verlegenheid. Weet je dan niet dat wanneer er in een fatsoenlijk huis iets misgaat, het van slechte smaak getuigt daarover te praten?

Christophe

Wat kan ik eraan doen? De goede smaak is mij vreemd.

Ik

Ik weet het: je gedraagt je als een ongelikte beer. Sukkel die je bent! Ze zullen je voor een allemansvijand houden. In Duitsland heb je al de reputatie verworven anti-Duits te zijn. In Frankrijk zal je die van anti-Frans zijn verwerven, of – wat erger is – antisemitisch. Pas op, begin niet over de Joden... Ze hebben te veel goede dingen voor je gedaan om kwaad over ze te spreken...

Christophe

Waarom zou ik niet alle goede en slechte dingen over ze zeggen die ik denk?

Ik

Je zegt vooral slechte dingen over ze.

Christophe

De goede dingen komen nog. Moet ik ze meer sparen dan de christenen? Als ik ze het volle pond geef, is dat omdat ze het waard zijn. Ik ben ze een ereplaats verschuldigd, omdat zij die hebben ingenomen aan het hoofd van ons Westen, waar het licht uitdooft. Sommigen vormen een dodelijke bedreiging voor onze beschaving. Maar het is me niet ontgaan dat anderen een van onze rijkdommen van handelen en denken zijn. Ik weet wat er nog groots is aan hun volk. Ik ken alle vermogen tot zelfopoffering, alle trotse onbaatzuchtigheid, alle liefde voor en verlangen naar het betere, de onuitputtelijke energie, de hardnekkige arbeid van tallozen onder hen. Ik weet dat ze een god in zich hebben. En dat is de reden dat ik het degenen kwalijk neem die deze god hebben verloochend, die voor een ontierend succes en een laag geluk de lotsbestemming van hun volk verraden. Tegen hen strijden is het tegen hen opnemen voor hun volk, zoals ik Frankrijk verdedig door de verdorven Fransen aan te vallen.

Ik

Lieve jongen, je bemoeit je met wat je niet aangaat. Denk aan de vrouw van Sganarelle, die afgerost wil worden. "Tussen de boom en de vinger..."* Israëls zaken zijn de onze niet. En wat die van Frankrijk betreft, Frankrijk is als Martine, het laat zich slaan, maar dat dit zo is hoor je niet te zeggen.

* Sganarelle, evenals Martine een personage uit Molières *Le médecin malgré lui* (*Dokter tegen wil en dank*, 1666), verdraait het spreekwoord "Tussen boom en schors moet je geen vinger steken" (je moet je niet bemoeien met zaken waarmee je niets te maken hebt).

Christophe

Toch moeten we het de waarheid zeggen, juist omdat we van Frankrijk houden. Wie zal het de waarheid zeggen, als ik het niet doe? – Jij in ieder geval niet. Jullie zijn allemaal onderling verbonden door maatschappelijke betrekkingen, en zitten vast aan egards, scrupules. Ik ben nergens aan gebonden, ik ben niet van jullie wereld. Ik heb nooit deel uitgemaakt van een van jullie coterieën, of meegedaan aan een van jullie twisten. Ik ben niet gedwongen met jullie mee te praten, of medeplichtig te zijn aan jullie stilzwijgen.

Ik

Je bent een buitenlander.

Christophe

Ja, het lijkt wel of een Duitse componist niet het recht zou hebben over jullie te oordelen en jullie niet zou kunnen begrijpen, toch? Oké, misschien heb ik het mis. Maar ik zeg jullie tenminste wat bepaalde grote buitenlanders over jullie denken, die jij evengoed kent als ik – de grootsten onder onze dode vrienden, en onder de levende. Ook wanneer zij het mis hebben zijn hun gedachten de moeite waard om kennis van te nemen, en kunnen ze jullie van nut zijn. Dat is altijd nog beter dan jezelf wijsmaken, zoals jullie doen, dat iedereen jullie bewondert, en ook beter dan jezelf bewonderen – of ter afwisseling zwartmaken. Wat heeft het voor zin om bij vlagen, zoals bij jullie de mode is, nu eens te roepen dat jullie het grootste volk ter wereld zijn, en dan weer dat de teloorgang van de Latijnse volken onherroepelijk is, nu eens dat alle grote ideeën uit Frankrijk komen en dan weer dat jullie er alleen nog voor degenen Europa aan het lachen te maken? Het gaat erom je ogen niet te sluiten voor het kwaad dat jullie ondermijnt, en niet bij de pakken neer te zitten, maar juist een opwinding te voelen over het gevecht dat voor het leven en de eer van jullie volk moet worden geleverd. Wie heeft gevoeld hoe taai de ziel van dit volk is, dat niet wil sterven, die kan en moet de ondeugden en belachelijkheden ervan blootleggen om ze te bestrijden – vooral om degenen te bestrijden die deze exploiteren en ervan leven.

Ik

Kom niet aan Frankrijk, zelfs niet om het te verdedigen! Je veront-
rust de brave burgers.

Christophe

De brave burgers, zeker, de brave burgers, wie het verdriet doet dat je niet alles voortreffelijk vindt, dat je ze zoveel treurige en lelijke dingen laat zien! Ze worden zelf uitgebuit, maar willen het niet toegeven. Het doet ze zoveel verdriet bij anderen kwaadaardigheid te zien dat ze nog liever slachtoffers zijn. Ze willen dat je op zijn minst één keer per dag voor ze herhaalt dat alles op zijn best is in de beste aller naties en dat '... jij altijd, o Frankrijk, de eerste zal blijven!'^{*} Waarna de brave burgers gerustgesteld verder slapen, en de rest verdergaat met zakendoen... Ach, die goede, bovenste beste mensen! Ik heb ze verdriet gedaan! Ik ga ze nog veel meer verdriet doen. Ze moeten het me maar niet kwalijk nemen... Maar wanneer zij niet willen worden geholpen tegen hun onderdrukkers, moeten ze bedenken dat anderen net als zij onderdrukt worden die niet hun berusting en illusionaire vermogen hebben, anderen die door hún berusting en hún illusionaire vermogen aan de onderdrukkers zijn overgeleverd. Wat moeten die lijden! Vergeet niet hoe erg wij hebben geleden! En zovele anderen met ons, toen we voelden hoe de stemming elke dag drukkender werd, de kunst slechter, de politiek immoreler en cynischer, het denken slapper, een denken dat zich met een tevreden lach liet inspireren door het niets... Daar zaten we, angstig, dicht bijeengekropen... Ach, we hebben samen zware jaren achter de rug. Ze hebben geen vermoeden, onze heersers, van de kwellingen waarmee wij in hun schaduw in onze jonge jaren te kampen hebben gehad. We hebben ze doorstaan. We hebben ons eruit gered. En nu zouden we anderen niet redden! We zouden hen op hun beurt dezelfde ellende laten verduren, zonder ze een hand toe te steken! Nee, hun lot is met het onze verbonden! Er zijn talloze mensen in Frankrijk die denken wat ik hardop zeg. Ik ben me ervan bewust dat ik voor hen spreek. Binnenkort zal ik over hen spreken. Ik kan niet wachten het ware Frankrijk te tonen, het onder-

^{*} Vers uit Victor Hugo's gedicht 'L'année terrible' (1872): 'Non, et tu resteras, ô France, la première!'

drukte Frankrijk, het diepere Frankrijk: Joden, christenen, vrije geesten, van alle godsdiensten, van alle rassen. Maar om bij dat ware Frankrijk te komen moet er eerst een bres worden geslagen in het front van bewakers, voor de deur van het huis. Ik hoop dat de mooie gevangene zijn apathie van zich af zal schudden en eindelijk de muren van zijn gevangenis omver zal werpen! Hij kent zijn eigen kracht en de middelmatigheid van zijn tegenstanders niet.

Ik

Je hebt gelijk, lieve vriend. Maar wat je ook doet, denk erom dat je niet haat.

Christophe

Ik voel geen enkele haat. Zelfs wanneer ik aan de kwaadaardigste mensen denk, weet ik best dat het mensen zijn, die net als wij lijden, en die op een dag zullen sterven. Maar ik moet tegen ze strijden.

Ik

Strijden is kwaad doen, zelfs als het is om goed te doen. Het verdriet dat je één enkel levend wezen dreigt te berokkenen, is dat wel het goede waard dat je voor die fraaie afgoden verwacht te doen: 'de kunst' of 'de mensheid'?

Christophe

Als je er zo over denkt, geef dan de kunst op, en verloochen jezelf.

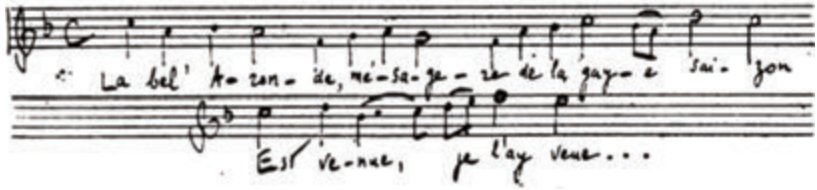
Ik

Nee, laat me niet alleen! Wat zou er zonder jou van me worden? Maar wanneer komt er rust?

Christophe

Wanneer je die hebt verdiend. Over niet zo lange tijd... Kijk hoe de zwaluw van de lente al over onze hoofden vliegt!

Ik

*De mooie zwaluw,
voorbode van het vrolijke seizoen,
is gekomen,
ik heb haar gezien...**

Christophe
Droom niet, geef me je hand, kom.

Ik
Ik zal je wel moeten volgen, dierbare schim.

Christophe
Wie van ons twee is de schim van de ander?

Ik
Wat ben je groot geworden! Ik ken je niet meer terug.

Christophe
Dat komt doordat de zon lager staat.

Ik
Als kind vond ik je leuker.

Christophe
Kom! Het is nog maar een paar uur licht.

R.R.
Maart 1908

* Uit een lied van Jean-Antoine de Baïf (1532-1589), compositie van Claude le Jeune (1530-1564).

De kermis op het plein

Wanorde in orde. Onbeleefde en vrijpostige spoorwegbeambten. Reizigers die tegen het reglement protesteren maar zich er toch aan onderwerpen. Christophe was in Frankrijk.

Na de nieuwsgierigheid van de douane te hebben bevredigd, stapte hij weer in de trein naar Parijs. Duisternis lag over de velden, die nat waren van de regen. De harde lichten van de stations maakten de treurigheid van de eindeloze, in het donker gehulde vlakke nog groter. Het gefluit van de steeds talrijker treinen die ze passeerden snerpte door de lucht en schudde de ingedommelde reizigers wakker uit hun sluimering. Ze naderden Parijs.

Een uur voor aankomst stond Christophe al klaar om uit te stappen. Hij had zijn hoed diep over zijn ogen getrokken. Hij had zijn jas tot bovenaan dichtgeknoopt, uit vrees voor de dieven waar het, naar hem was verteld, in Parijs van wemelde. Hij was wel honderd keer opgestaan en weer gaan zitten. Hij had wel honderd keer zijn koffer van het bagagenet naar het bankje, en van het bankje naar het bagagenet verplaatst, tot grote ergernis van de mensen die naast hem zaten en die hij in zijn onhandigheid telkens aanstootte.

Voor ze in het pikkedonker het station binnenreden, hield de trein stil. Christophe drukte zijn gezicht tegen de raampjes en deed tevergeefs een poging iets te zien. Hij draaide zich om naar zijn reisgenoten, op zoek naar een blik die hem de gelegenheid bood een gesprek te beginnen, te vragen waar ze waren. Maar ze zaten te dutten, of deden met norske en verveelde gezichten alsof. Niemand kwam in beweging om uit te zoeken waarom ze stilstonden. Christophe was ver-

baasd over hun inertie. Deze arrogante en versufte wezens leken zo weinig op hoe hij zich de Fransen had voorgesteld! Uiteindelijk ging hij ontmoedigd op zijn koffer zitten, omvertuimelend bij elke schok van de trein, en hij was op zijn beurt aan het indommelen toen hij werd gewekt door het geluid van de deuren die werden geopend... Parijs! Zijn reisgenoten stapten uit.

Zich door de menigte dringend en zelf opzij gedrongen liep hij in de richting van de uitgang, terwijl hij de dragers afwimpelde die aanboden zijn bagage over te nemen. Met een boerenachterdocht dacht hij dat iedereen hem wilde bestelen. Hij had de voor hem zo waardevolle koffer op zijn schouder gezet en liep rustig verder zonder zich te bekommeren om het gesnauw van de mensen tussen wie hij zich een weg baande. Ten slotte stond hij op de glibberige straatkeien van Parijs.

Hij was te zeer in beslag genomen door zijn last, het te vinden onderkomen en het drukke verkeer van rijtuigen waarin hij belandde om eraan te denken om zich heen te kijken. Het eerste wat hem te doen stond was op zoek gaan naar een kamer. Aan hotels geen gebrek: met hun in gasletters fonkelende namen sloten ze het station aan alle kanten in. Christophe zocht het minst chique. Geen ervan leek hem bescheiden genoeg voor zijn beurs. Uiteindelijk zag hij in een zijstraat een morsige herberg met op de begane grond een eenvoudig eethuis, dat de naam Hôtel de la Civilisation droeg. Een dikke man in hemdsmouwen zat aan een tafel een pijp te roken. Toen hij Christophe binnen zag komen snelde hij op hem toe. Hij begreep niets van zijn gebrabbel, maar zag in één oogopslag dat de Duitser, die niet wilde dat hij zijn bagage overnam en zich uitsloofde om in een onmogelijk taaltje een hele redevoering te houden, onbeholpen en onnozel was. Langs een stinkende trap leidde hij hem naar een benauwd vertrek, dat uitzag op een binnenplaats. Hij liet niet na er hoog van op te geven hoe rustig het er was, omdat je er niets van de geluiden van de straat kon horen. En hij vroeg hem er een stevige prijs voor. Christophe, die het slecht begreep, niets wist over de levensomstandigheden in Parijs en een beurse schouder had van de koffer, ging overal mee akkoord: hij wilde graag snel alleen worden gelaten. Maar hij was nog maar nauwelijks alleen of de morsigheid van alles om hem heen vloog hem aan, en om zich niet over te geven aan de droefheid die hij op voelde komen ging hij vlug weer de deur uit, na zijn

hoofd in de waskom met grauw water, dat vettig aanvoelde, te hebben gedompeld. Hij probeerde niets te zien en niets te ruiken om aan een gevoel van walging te ontsnappen.

Hij ging de straat op. De oktobermist was dik en prikkelend, en had die weë geur van Parijs, een mengeling van de fabrieksdampen uit de voorsteden en de zware adem van de stad. Je kon nog geen tien passen voor je uit zien. Het schijnsel van de gaslantaarns trilde als een kaars die op het punt staat uit te doven. In het halfduister liepen drommen mensen in tegengestelde richtingen. Rijtuigen kruisten elkaar, botsten tegen elkaar op, zodat ze de doorgang versperden en als een dijk het verkeer tegenhielden. De paarden gleden uit in de glanzende drek. De scheldende koetsiers en toeters en bellen van de trams maakten een oorverdovend kabaal. De herrie, het gekrioel van de mensenmenigte en de zware lucht grepen Christophe naar de keel. Hij bleef even staan, maar werd meteen weer voortgestuwd door wie achter hem liep en meegenomen in de stroom. Hij volgde de Boulevard de Strasbourg, zag niets, liep onhandig tegen voorbijgangers op. Hij had sinds die ochtend niets gegeten. De cafés die hij overal tegenkwam schrikten hem af en boezemden hem afkeer in omdat ze zo stampvol zaten. Hij sprak een politieagent aan. Maar het kostte hem zoveel tijd zijn woorden te vinden dat de ander niet eens de moeite nam hem tot het einde aan te horen, maar midden in een zin zijn schouders ophaalde en hem de rug toekeerde. Hij liep werktuiglijk verder. Een groep mensen was voor een winkel blijven staan. Zonder er verder bij na te denken voegde hij zich bij hen. Het was een winkel waar foto's en ansichtkaarten werden verkocht: er stonden meisjes op in hun korsetlijfje, of zonder korsetlijfje. Geïllustreerde bladen toonden obscene spotprenten. Kinderen en jonge vrouwen stonden er rustig naar te kijken. Een mager meisje met rood haar dat zag hoe Christophe alles aandachtig in zich opnam, bood hem haar diensten aan. Hij keek haar aan zonder haar te begrijpen. Ze nam met een stompzinnige glimlach zijn arm. Hij schudde zich los en liep met een kleur van woede bij haar weg. De tingeltangels volgden elkaar op. Bij de deur hingen affiches met potsierlijke komedianten die de voorbijgangers moesten verleiden. De menigte werd steeds dichter. Christophe stond versteld van het aantal liederlijke gezichten, louche zwervers, gedegenereerde bedelaars, zwaar opgemaakte meisjes met

weezinwekkende parfums. Hij voelde zich als verlamd. Zijn vermoeidheid, zijn lege maag en de sterke walging die hem steeds heviger beving maakten hem duizelig. Hij klemde zijn kiezen op elkaar en zette de pas erin. De mist werd dikker naarmate hij dichterbij de Seine kwam. De verkeersdrukte werd onoverzienbaar. Een paard gleed uit en viel op zijn zij. De koetsier roste het af om het weer op de been te krijgen. Het ongelukkige dier, gewurgd door zijn teugels, spartelde om omhoog te komen maar viel jammerlijk terug, onbeweeglijk, als dood. Dit alledaagse schouwspel werd Christophes ziel te machtig. De stuiptrekkingen van het ongelukkige dier onder de onverschillige blikken deden hem met een zo hevig gevoel van beklemming zijn eigen onbeduidendheid te midden van deze duizenden menselijke wezens ervaren, en de diepe afkeer die hij al een uur lang probeerde te onderdrukken voor dit menselijke vee, deze bezoedelde atmosfeer, deze moreel vijandige wereld, kwam nu met zoveel geweld in hem op dat hij zowat stikte. Hij kreeg een huilbui. De voorbijgangers keken verbaasd naar die grote jongen met zijn van verdriet vertrokken gezicht. Hij liep terwijl de tranen over zijn wangen stroomden, zonder een poging te doen ze weg te vegen. Mensen bleven staan om hem na te kijken. En als hij in staat was geweest de zielen te lezen van deze menigte die hem vijandig leek, had hij misschien bij een aantal van hen een vriendschappelijk medegevoel gezien, wie weet vermengd met een vleugje Parijse ironie. Maar hij zag niets meer: hij was door zijn tranen verblind.

Hij stond op een plein, bij een grote fontein. Hij dompelde er zijn handen en zijn gezicht in. Een jonge krantenverkoper keek nieuwsgierig wat hij deed, maakte schertsende opmerkingen, die niet kwaad bedoeld waren, en raapte Christophes hoed voor hem op toen hij die liet vallen. De ijzige kou van het water monterde Christophe op. Hij hervond zijn zelfbeheersing. Hij keerde op zijn schreden terug, zonder om zich heen te kijken. Hij dacht zelfs niet meer aan eten; hij was niet meer in staat om met wie dan ook te praten. Een kleinigheid zou genoeg zijn geweest om de sluizen van zijn tranen weer open te zetten. Hij voelde zich uitgeput. Hij raakte de weg kwijt, doolde op goed geluk rond, en op het moment dat hij onherroepelijk verdoofd dacht te zijn bleek hij voor zijn hotel te staan. Zelfs de naam van de straat waar hij verbleef was hij vergeten.